

ETÜDLER

TÜRKİYENİN İÇTİMAİ SİYASET MESELELERİ

Yazan :
Prof. Dr. KESSLER

Türkçeye çeviren :
Dr. Orhan Tana

I.

Bugünkü Türk cemiyeti sosyal bünye itibarile garbî ve vasatî Avrupa memleketleri cemiyetlerinden ayrılır. Bugün dahi Macaristan'da hemen hemen tamamen hâkim olan, Lehistan ve İspanya için son derece ehemmiyeti bulunan, İngilterede modern bir kisveye bürünerek yaşayıp giden ve İtalya ile Almanyada yalnız zâhiren kaybolmuş görünen cemiyetin asalet ve şehirli tabakalarına inkisamı yolundaki sınıf taksimatı Türkiyede mevcut değildir. Türkiyede asalet sınıfı yoktur; kurunu vustâda Anadoluda mevcut olan feodal asalet (Feudaladel) çok geçmeden Osmanlı sultanlarının tesis ettikleri merkezîyetçi idareî hükûmet sistemi neticesinde ortadan kaldırılmış ve Bizans usullerine istinad eden bürokrasi, vazife ve makamlarını miras yolu ile intikal ettirmek hakkına malik bir memur asaleti sınıfının vücut bulmasına müsaade etmemiştir. Eski aile isimleri ve aile unvan ve şöhretleri, eski derebeylik mülkiyeti ve ecdaddan müntekil şatolar ve yüzlerce senelik maziye malik aile âdât ve an'anatı gibi asaletin devam ve bakası için çok mühim olan bazı şartlar Türkiyede mevcut değildir. Aile isimleri olmayınca, ailevî hatıra ve yadigârlar birkaç nesil sonra unutulup giderler; hususile pek az Türkler dört nesil geri giderek on altı ecdadını tasrih edebilecek bir vaziyettedirler, ayrıca Avrupa asaletinin kurunu ulâdanberi itina ve ihtimam ile muhafaza ettiği şecere (Genealogie = neseb, silsilename) Türkiyede lûm değildir.

Türkiyede ruhanî ve çer'î sınıf, Cumhuriyetin tesis tarihine kargarın katolik memleketlerindeki rühban sınıfının nüfuzuna mü-

devletin sevk ve idaresi altında bugün memlekette tedricen, fakat maalesef yavaş yavaş Türk ırkından olan bir müteşebbisler sınıfı doğmakta ve gittikçe büyümektedir. Modern Türk sanayi siyaseti daha ziyade devlet kapitalizmine istinat eden etatist bir siyasettir. Modern Türk iş hukuku (1936 tarihli İş Kanunu) müteşebbis, işçi ve müstahdeme müasvi haklar tanımıştır. Yabancıların elinde toplanacak olan bir kapitalist hâkimiyeti tehlikesi artık mevzuubahs değildir.

Ve bugün bazı Avrupa cemiyetlexini kökünden sarsan üçüncü bir tezat, şayanı şükran olarak Türkiyede mevcut değildir: Türk halkı ırk kını tanımamaktadır. İstilâ asırlarındanberi Türk erkekleri birçok defalar yabancı milletlerin kadınlarile evlenmişlerdir. Çerkes ve Ermeni, Acem ve Arap kanı ve kezâ garpta Balkan milletleri kanı (bilhassa müslüman Arnavutlar ve Boşnaklar) ve cüz'î miktarda dahi olsa Macar, Leh ve Alman kanları Türk kanı ile ihtilât etmiştir. Bununla beraber Türkiyede yabancı kan taşıyan kimseler hiç bir zaman takip olunmamakta ve menşe ve neseb tezatları içtimaî hayatta hiç bir rol oynamamaktadır. Cümhuriyetin Esas Teşkilât kanunu ve Cümhuriyet Halk Fırkasının programı, Türk vatandaşları arasında hiç bir ırk farkı tanımaz ve kabul etmez. Modern Türk, kendi vatandaşlarını, bunların asıl ve menşelerine göre değil, bilâkis onların karakter ve hizmetlerine göre takdir ve temyiz etmektedir. Aynı suretle garbî Türkiyenin birkaç şehrinde sakin olan ve umumiyetle memlekete İspanyadan hicret etmiş bulunan Yahudiler, hiç rahatsız edilmeden kendi iş ve güçleriyle meşgul olmaktadırlar. Bunların Türk lisan ve ahlâkını temessül etmeleri bugün artık tahakkuk etmekte olup ayrıca bu hal, halkın dahi teşvik ve takdirini mucip olmaktadır. Türkler, dinî itikadlardaki farkları her zaman müsamaha ve müsaade ile karşılamaşlar ve karşılmaktadırlar, ırk farkı ise hiç bir zaman nazarı itibara alınmamaktadır. Yeni Türkiyenin inşası memlekette daima sulh ve sükûnu icap ettirmektedir ve bu dahilî sulh ve sükûn, şarkî Anadolu da nim göçebe kabilelerin kanunlara ve devlet nizamlarına karşı mazide arasıra vukubulan mukavemet ve itaatsizlikleri tedip edildikten sonra bugün bütün memlekette hakikaten mevcut olup ayrıca hükümet tarafından da büyük bir asabiyet ve dikkatle temin olunmaktadır.

Bununla beraber, eski Ştand tezadlarının -ständische Gegensätze- ve modern sınıf ve ırk mücadelelerinin ademi mevcudiyeti, bugünkü Türkiyenin sosyal problemleri ve içtimaî vazifeleri olmadığı-

nı ifade etmez. Şu farkla ki mezkûr problemler garba nazaran daha başka ve muhtelif şekilde mevcutturlar. Çünkü bir taraftan İstanbul ile İzmir ve diğer taraftan Ararat dağları ve Van gölü ile tahdit edilmiş olan sahada mevcut bulunan toprak, iklim iktisadî hayat, kültür, hülâsa bilûmum içtimaî şerait farkları, meselâ Fransanın, Büyük Britanyanın, Almanya ve İtalyanın muhtelif mmtakalarındaki tabiî, içtimaî ve iktisadî farklara nazaran çok daha büyük olduğu gibi yeni **Türkiyenin** içtimaî meseleleri de garbî Avrupa memleketlerinin içtimaî meselelerine nazaran hiç şüphesiz daha mütenevvi ve daha çoktur.

Filhakika memlekette okuyup yazma bilmiyenlerin miktarı çok fazla olduğundan, idare otonomisi ve hür bir teşkilât hayatı henüz teşekkül ve inkişaf etmediğinden ve memleketin malî kudretleri hemen hemen tamamen millî müdafaa hizmetlerine, yol ve demiryolu inşaatına ve sanayileşme plânlarının tahakkukuna hasrû tahsis edildiğinden ve bunun böyle olması da kaçınılmaz bir mecburiyet olduğundan, yeni Türkiyenin içtimaî problemlerinin halli, bazı hususlarda hattâ garbî Avrupa devletlerinden bile daha ziyade müşkülât arz ve tevliid etmektedir. Hükûmet, parlamento (memurlardan ve halk mümessillerinden müteşekkil ve parti mücadeleleri tanımayan bir parlamento) ve münevverler içtimaî vazifelerin kesret ve müşkülâtını sarahaten müşahede etmektedirler. Mahaza bunlar, bütün bu vazifelerin hepsini birden aynı zamanda ele almanın ve üzerlerinde çalışmanın kabil olmadığını da takdir etmektedirler. Bununla beraber mezkûr vazifelerden hangisinin en mühim ve müstacel olduğuna ve bundan dolayı evvelâ ve tercihan ele alınması lâzım geldiğine dair bir karar vermek de çok müşküldür.

II.

Bu vâsi ülkenin şarkından garbına ve bu suretle eski Türk dünyasından yeni Türk dünyasına doğru gittiğimiz vakit arka arkaya ve yan yana yarı göçebelik, köylülük, küçük sanayi ve ev sanayii, memurin ve genç kapitalist sınıfların (amele, müstahdem ve müteşebbis) meselelerine tesadüf ederiz.

Aşağıda bu pek muhtelif içtimaî meseleleri kısa, fakat mümkün olduğu kadar esaslı bir şekilde izaha çalışacağız:

a) Şarkî Anadolunun dağlık mmtakalarındaki hayvan yetiştiriciler, evvelce de söylediğimiz gibi, henüz ekseriyetle yarı göçebelere

olursa hiç şüphesiz, mahsul miktarının da mühim miktarda tezyidine imkân hasıl olur. Bugün şarkî Anadoludaki dağlık mıntakaların vâdileri üzerinde yapılan arpa ziraati ancak bire altı vermektedir. Ormanlardan mahrum olan bu dağlardan aşağıya doğru sel gibi akan ve miktar itibarile de oldukça yüksek bulunan ilkbahar yağmurları tarlaları, meraları ve bahçeleri faydalı bir surette sulayacak yerde bugün ancak tahribat icra etmektedir. Şu halde, bu havali teşçir edildiği takdirde gerek suların tahti itaate alınması ve ziraate faydalı bir şekle kalbi ve gerekse gübrelerden ziraat lehine istifade, aynı zamanda mümkün olabilecektir. Teşçir ameliyesinin bugünden yarma ikmal edilmesi hiç şüphesiz kabil değildir. Bu mühim ameliyenin daha ziyade zamanla icrası lâzımdır. Böylece yarı göçebe toprağa bağlı yerleşmiş köylü haline istihale eder ve iktisadî vaziyet itibarile de kapalı çobanlık iktisadından harice çıkmış olabilir.

b) Bu suretle biz, Anadolu nüfusunun büyük ekseriyetini teşkil eden toprağa bağlı, yerleşmiş Türk köylüsüne geliyoruz. Türk köylüsü Avrupa köylüsüne nazaran büyük bir tefevvuk ve rüçhana maliktir : bugün bir kısım köylünün toprak darlığı çekmekte olduğu muhakkak olmakla beraber, ziraat edilebilecek toprakların umumî ye-kûnu nazarı itibare alınacak olursa halihazırda Türk köylüsüne ve evlâtlarına Türkiyede kâfi derecede toprak bulunduğu anlaşılır. Malûm olduğu üzere bugün Türk köylüsü umumiyetle okuyup yazma bilmez; fakat bu husus, hükûmetin maarif siyaseti sayesinde tedricen bertaraf edilmektedir. Seve seve köylere giderek okuyup yazma ile birlikte, daha ziyade teksifi ziraatin esas kaidelerini de öğretecek olan muallimler (bugün Romanyada büyük muvaffakiyetle çalışan ve semere veren köy muallimleri gibi) evvel emirde köy ve kasaba hayatı için sistemli bir talim ve terbiyeye muhtaçtırlar; bundan dolayıdır ki, memlekette mümkün olduğu kadar fazla muallim mekteplerinin tesis edilmesi lâzım ve zarurîdir. Memlekette okuyup yazma bilmiyen vatandaş bırakmamak için vâki cehd ve gayretlerin tarihi Avrupada dahi çok eski değildir. Garbî Avrupanın köy mektepleri ancak 18 ve 19 uncu asırlar içinde vücade getirilmiştir. Avrupadaki köy muallimleri ekseriya köy kooperatiflerinin de idarecileri ve rehberleri olmuşlardır. Bunun için Türk muallim mektepleri kooperatifçiliği de tedrisat meyannına ithal ederlerse bu hususta iyi bir zemin hazırlanmış olur.

Şimdi bu kadar yazmış olduğumuz izabattan sonra biz Türk köylüsüne

mürekkeptir; yarı göçebelik, izaha lüzum olmadığı gibi, bilûmum modern idarî vazifelerin tatbikini, yani tahriri nüfustan vergilerin tarh ve cibayetine ve çocukların talim ve terbiyesine kadar olan bilcümle idarî vazifelerin tatbik ve icrasını güçleştirir. Ekseriyetle çobanlardan müteşekkil olan bu nim göçebe kavimler, sıcak aylarda sürülerile birlikte yüksek dağların yayla ve mer'alarında yaşarlar (bu meyanda bazan devlet hudutlarının dahi haricine çıkıldığı vâkidir); sonbahar gelince bunlar sürülerile birlikte vâdilere doğru çekilirler ve vâsi ve zengin kışlık mer'aların ademi mevcudiyetinden dolayı hayvanlarını bizzarure primitif yemlerle besliyerek sert ve haşin kışları geçirirler. Şarkî Anadolu odundan yana fakirdir. Odunun mefkudiyeti gübrelerin tarlalarda gübre olarak istimalini mümkün kılmadığından, daha ziyade bu maddenin teshin vasıtası olarak kullanılmasına mecburiyet hasıl olmaktadır; bunun tabii bir neticesi olarak da vâdilerde teksifi bir ziraat usulü tatbik etmek mümkün olamamaktadır. Vâdilerdeki yarı göçebelerle toprağa yerleşmiş çiftçiler arasında daima mevcut olan mücadele ve münazaalar, daha ziyade, kıt olan kışlık hayvan yemlerinin temin ve tedariki ile alâkadarlırlar. Ancak vâdilerde tatbik edilecek teksifi ziraat ve sistematik mer'acılık usulleri sayesinde büyük sürüler için bütün kış imtidadınca kâfi miktarda hayvan yemi temin ve tedarik edilebilir. Dünyanın her tarafında yerleşmiş köylü, göçebenin düşmanıdır. Göçebe dünyanın her yerinde temeddün edenlerin vazettikleri nizamata ve bunların idaresine karşı mukavemet gösterir. Şarkî Anadolu kültür farkları bu umumî hayat tezadını teşdid etmekte idi.

Ahiren hükûmet, şarktaki yarı göçebelik meselesini, münferit küçük kabilelerle, büyük aileleri memleketin garp mmtakalarına nakil ve oralarda zürra olarak iskân etmek suretile halletmeyi tecrübe etmiştir. Bu tecrübeler son derece isabetli ve devam edilmeğe değer olmakla beraber o havalide de esaslı ve rasyonel bir iskân politikası tatbik etmek ve meselâ Karpatlar ve Alplarda gördüğümüz köylü iktisadî sistemi nevinden bir iktisat sistemi tesis etmek arzuya şayandır. Bu suretle aileler vâdilerde devamlı bir şekilde iyi ve sıhhi ahırlı çiftlikler vücude getirirler, hububat ve hayvan yemi zer'ederler ve senenin sıcak aylarında sürülerini kendi çocukları veya uşaklarile birlikte yüksek yaylalardaki mer'alara gönderirler. Şayet vâdilerin civarı sistemli bir surette teşçir edilirse bu suretle odun fıkdanı dahi tedricen bertaraf edilmiş olur. Vâdilerdeki kışlık ahırlarda teraküm eden güb-

füsünün iktisaden terfih ve terakki ettirilmesi gibi girift bir mevzula karşılaşmış oluyoruz. Bugün bazı mmtakalarda Anadolu köylüsü henüz, aynı mübadele iktisadî devrinde yaşamaktadır; kendi elbiselerini evinde imal ederek nakdî varidatım hemen hemen yalnız vergi tediyeğine hasrû tahsis eder. Bunlar piyasa emtiası satamadıklarından daha iyi elbise ve modern ziraat âlât ve edevatı satın almak için lâzımgelen vasıtalarından mahrumdurlar. Bu köylüler piyasa ile temas halinde bulunmadıklarından, kendi geçimleri için çok fazla çalışmalarına rağmen dahi fakir kalmaktadırlar. Köylü, borç para tedarikine mecbur olduğu takdirde kolaylıkla ve derhal murabahacıların eline düşmektedir. Köyde faiz haddi çok yüksektir. Köylü, ihtiyacı olduğu parayı tedarik etmek için tarlasını ve işini terkederek amelelik, hamallık veya sokak satıcılığı yapmak üzere büyük şehirlere gider, yahut Zonguldaktaki maden kömürü ocaklarında veya yol ve demiryol inşaatında çalışır. Filvaki o bir müddet sonra cüz'î tasarruflarıyla köyüne avdet ederse de köyündeki ziraî işi, iktisadî, düzelmiş ve yoluna girmiş değildir, ayrıca muvakkat bir zaman için dahi olsa, babadan mahrumiyet, çocuklar için bir saadet teşkil etmez. Arasına köy haricinde ve başka işlerle iştigal, filhakika zaruret icabı alınan muvakkat tedbirler mahiyetinde olmakla beraber mucibi memnuniyet olmaksızın uzaktır. Köy ve köylü siyaseti, köylülerin kendi ziraî müstahselâtından satışlar yapmak suretile nakdî gelir teminini kendisine hedef ve gaye edinmelidir. Bunun içindir ki, Devletin büyük fedakârlıklar ihtiyar ederek vücude getirdiği Anadolu yol ve demiryol şebekesinin Türk köylüleri için kat'î ve nihaî bir ehemmiyeti vardır; köylü ancak yol ve demiryolları vasıtasıyla piyasaya bir mahreç bulup ona takarrüp edebilir, kendi müstahsilâtını sürer ve para kazanabilir, nitekim bugün sahil arazide, İzmir ve İzmit şehirleri hinterlândında yaşayan köylülerin ve Eskişehir, Ankara, Konya, Kayseri ve Çukurova köylülerinin malik oldukları imkânlar artık bunları piyasa haricinde mücerret bir şekilde yaşamak ve iktisadî faaliyetlerde bulunmak zaruretinden kurtarmıştır.

Piyasaya yakın bulunan Anadolu köylülerinin sattıkları ticaret emtiasının miktarı istisgar edilemez. Türk şehirlerinin ve sür'atle inkişaf eden Türk sanayiinin buğdaya, yün ve pamuğa şiddetle ihtiyacı vardır, ayrıca tütün ve üzüm, zeytin, fındık, ceviz ve yumurta gibi maddeler vâsi mikyasta cihan piyasalarına arz edilmektedir. Bununla beraber süt ve yağ istihsalâtı son derece inkişaf ettirilmeğe muhtaç olduğu gibi mezkûr maddeler istihsalâtının hakikaten büyük bir in-

kişaf kabiliyeti de mevcuttur. Süt ve yağ, garbî Avrupa köylülerine daimî ve mukannen haftalık gelir temin etmektedir. Bundan dolayıdır ki bu maddeler, ahvali havaiye ve piyasa fiatları dolayısıyla evvel-den hesap edilmesi mümkün olmayıp miktarı da son derece mütemevviç bulunan ve senede ancak bir defa satışa çıkarılabilen nebatî mahsulâta nazaran, iktisaden çok daha ehemmiyetlidirler. Bu hususta Türk şehirlerinin süt ve yağa karşı bugün tatmin olunamayan büyük ihtiyaçları olup olmadığı varidî hatır olabilir; bununla beraber, bu ihtiyacı mutlak surette kabul ve tasdik etmek lâzımdır; çünkü şehirlerde fazla miktarda çocuk vardır. Bugün şehirlerin yağ ihtiyacı büyük mikyasta, cihan piyasalarında satış kabiliyetleri bulunan, zeytin yağı ile temin olunmaktadır. Türkiye bugün büyük şehirlerin bazı hususî peynir nevilerine olan ihtiyacını yabancı memleketlerden ithalât yapmak suretile temin etmektedir. Şu halde dahilî süt istihsalâtının tezyit edilmesi için lüzum ve zaruret mevcuttur. Türk köylüsünün mükemmel surette sütçülük yapacak kabiliyet ve ehliyetinde olduğu şüphesizdir; o, çalışkan, temiz ve dürendiştir. Yalnız, piyasa ile temas halinde olmaması ve ineklerin sistemli bir surette bakım ve yetiştirilmesi usullerine âşına bulunması onun modern sütçülükle işgal edememesinin başlıca saikleridir. Anadolu köylüsü, süt ve yağını satabilecek piyasa temin ettiği takdirde günde 3 - 5 litre yerine 10 - 15 litre süt elde etmeyi her halde öğrenecektir. Bursa vilâyeti dahilindeki yerli koyun cinslerinin ıslahı işi nasıl muvaffakiyetle neticelendiyse, Avrupadan cins damızlık hayvan celbi suretile yerli inek ırkının ıslahı da aynı suretle muvaffakiyetle neticelenebilir.

Süde şehirlerde nasıl bir piyasa ve revaç temin edilebilir? Süt ecğuk hava tertibatını havi kamyonlarla ve muntazam caddeler üzerinde yapılacak nakliyat sayesinde elli ilâ yüz kilometre mesafede kâin en yakın demiryol istasyonuna veya bu istasyonlar civarındaki modern süthanelere kadar kolaylıkla nakil ve isal olunabilir. Bilâhara mezkûr istasyonlardan veya bu istasyonlar civarında kâin süthanelerden tahmil olunacak süt, vagonlarla ve sür'atle 100 kilometre mesafedeki bilûmum şehirlere naklolunabilir ve böylece âzamî yedi saat zarfında bütün şehirli, iyi, temiz ve taze süde kavuşabilecekleri gibi köylü de her hafta muntazam ve mukannen nakdî gelir temin edebilir. Köylünün her litre süttten beş kuruş kazandığını kabul ve farzetsek, günde bir inekten elde ettiği 10 litre süttten 50 kuruş kazanmış olur ve neticede bütün köy murabahacıları iflâs ederler!

Fakat bu ciheti Türk köylüsüne izah etmek mümkün değil midir? Hiç şüphesiz mümkündür ve köylü bunu anladıktan sonra soğuk hava tertibatını havi kamyonun yakın bir zamanda kendi köyüne gelebilmesini temin için, ekseriyetle boş vakti olduğu hasad mevsiminden sonra, en yakın istasyon istikametinde başlanacak yol ve köprü inşaatında bizzat ve memnuniyetle çalışır.

Hiç şüphesiz mükemmel bir sütçülük icra edebilmek için, köylünün kendi ineklerine mahsus sıcak ve mahfuz kışlık ahırlar inşa etmesi, iyi teneke kaplar satın alması ve bazı mıntakalarda mısır veya sair kışlık hayvan yemi tedarik etmesi lâzım ve zarurîdir. Bütün bu işlerin kuvveden fiile çıkarılabilmesi için, köylünün bugün elinde bulunan para kifayet etmez. Köy kooperatifleri, köylünün bu hususta muhtaç olduğu parayı Ziraat Bankasından istikraz edecekleri için başlangıç zor olacaktır. Bununla beraber süt satışlarından elde oluncak varidat faizlerin derhal tediyesine kifayet edeceği gibi, resülmanın de tedricen iadesini mümkün kılacaktır. Köylü, köy mualliminin yardımıle, kooperatifin mahiyetini ve bu nevi teşekküllerin gerek kredi işlerinde ve gerekse mal alım ve satımlarında oynamağa muktedir oldukları rolleri öğrenip takdir ettikten sonra bütün bu hususatin nazariyattan tatbikat sahasına isali mümkün ve kolay olur.

Köy mektebi muallimi, bütün bilgileri tedrise muktedir olmakla beraber, şüphesiz köy kooperatifinin defterlerini tutup, lüzumlu mektupları yazabilir; fakat köy muallimi, ziraat mütehassısı değildir. Bundan dolayı bidayette her vilâyet dahilinde asgarî birer tane olmak üzere genç köylü çocuklar için kışın faaliyette bulunan ziraat mekteplerine dahi ihtiyaç vardır ve bilâistisna bütün Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü mezunları bu ziraat mekteplerine giderek enstitüde nazarî olarak öğrendiklerini bu amelî mekteplerde tatbik etmeğe mecbur tutulmalıdırlar. Vilâyetler dahilindeki köylerde çalışan bu ziraat muallimlerinin zamanla her köyde bir şakird ve mutemedi bulunacak ve bu mutemed, diğer köy halkına nümunei imtisal olacak ve vilâyetin münevver zürrai ile teşriki mesai ederek yeni ziraat usullerinin tatbikinde ön ayak olabilmekten dolayı iftihar duyacaktır.

Şu halde Anadolu köylüsünün ve ziraatinin evvel emirde yol ve köprüye ve her köy çocuğunu çatısı altına alabilecek halk mekteplerine ve çalışkan köy gençleri için her köyde nümune işletmeleri bulunan kışlık ziraat mekteplerine ihtiyacı vardır. Ziraat mekteplerinin her köyde bulunması lâzımgelen nümune işletmeleri, hayvan bakı-

şimında ve süt istihsalinde ve bilhassa tarlalarda gübre kullanılması hususlarında ve münavebe ile yapılan ziraat usullerinde köylülere rehber ve hakikî bir nümune olacaktır. Maalesef bugün dahi vasatî ve garbî Anadolu'da hayvan gübresi tarlalarda gübre olarak kullanılabacağı yerde mahrukat olarak istimal edilmektedir; bundan dolayı orta Anadolu'nun yağış miktarı az olan sahalarda, bilhassa gayet az su ile neşvü nemâ bulabilen akasya ağaçlarıyla teşcîr ameliyesi yapmak mecburiyeti vardır. Bu suretle tedricen mahrukat için dahi lüzumlu olan odun tedarik edilmiş olur ve böylece gübre artık mahrukat makamına istimal edilmeyerek bunlardan tarlalarda istifade edilir. Bütün bu mütaâlâat, gayet basit hakikatlerdir; Türkiyenin genç iktisatçıları bu hakikatleri etraflı bir şekilde İktisat Fakültesinde öğrenmektedirler; bu gençler, Üniversitede öğrendikleri hakikatleri daima ve tekrar memleket gazetelerinde mevzu bahis etmeyi kendilerinin en büyük ve en kıymetli vazifeleri olarak telâkki etmelidirler. (Benim noktai nazarıma göre talebelerimizin ekseriyeti için bu vazife, son derece enteresan olmakla beraber Karl Marx'ın kıymet veya İngiliz profesörü Keynes'in para nazariyeleri kadar ehemmiyetli ve verimlidir.)

Bizim burada ziraat siyaseti sahasında mevzu bahis ettiğim bu basit hakikatler, muallim mekteplerinde, Halkevlerinde ve «Halk Fırkası» içtimalarında verilecek konferanslar ve yapılacak müzakereler için en güzel mevzuları teşkil ederler. Türk köylüsü nasihat ve tahsile susamıştır; ve müellif, yaşının ilerlemiş olmasına rağmen pek güzel Türkçe konuşabilseydi, içtimaî siyasete müteallik yukarıda serdettiğim bu pratik hakikatleri bütün bir sene, Türkiyenin bilûmum vilâyetlerini dolaşmak suretile Anadolu köylüsüne gücü yettiği kadar öğretmeğe çalışırdı !

Müellif, meslek ve yetişme tarzı itibarile amelî meselelerin tatbikatile uğraşan bir şahıs olmaktan ziyade nazarî ve tarihî tedrisat ve araştırmalarla meşgul bir ilim adamı olduğu halde umumiyetle ehemmiyetsiz gözüken bu nevi küçük amelî tedbirlerin memleketteki refah ve hayat seviyesinin yükseltilmesi için büyük bir kıymeti olduğunu takdir eder. Filhakika Türkiye için bugün yolların ve ahırların inşası, gübrenin tarlalarda kullanılması, bütün memlekete şamil bir teşcîr ameliyesi imkânlarının hazırlanması, sütçülüğün teşkilâtlandırılıp bir nizam ve intizama sokulması, büyük bir ehemmiyet arzettmektedir. Aynı surette Türk köylüsünün içtimaî meselelerini memleketin en mühim meseleleri olarak kabul ve telâkki etmek de lâzım gelir.

Zira burada halkın ve devletin istikballerine müteallik hayatî meseleler mevzuubahstır.

d) Bu suretle hâlen memleketin her tarafında eski **küçük san'at**larla meşgul olan şehirliere ve binlerce evlerde dünyaca meşhur Türk halılarını dokuyan kadınlara geliyorum.

Fazla miktarda nakil imkân ve vasıtalarına sahip olan şimalî ve garbî Anadolu'da, garp ile temas neticesinde ve fabrika emtiası ile rekabet etmek mecburiyeti karşısında çok eski olan bazı sınaî faaliyetler, mevcudiyetini muhafaza edememiştir, aynı hal modern cihan nakliyatı ile temas ve irtibat tesis eden bütün memleketlerde dahi vâki olmuştur. Bunun için demir, seramik, mensucat ve kundura sanayii sahasında husule gelen terakki hamlelerini Türkiyede dahi tevkiye imkân yoktur. Mahaza bugün İstanbulda mevcut küçük sanayi ve bilhassa maden ve kereste işleyen esnafın adedi Avrupanın büyük şehirlerinde yaşayan küçük sanayi mensubine nazaran mühim bir yekûna balığ olmaktadır. Şayet küçük sanayi erbabı meslekî bakımdan sistemli bir surette yetiştirilecek olursa, Anadolu'nun ziraat bölgelerinde kâin şehirlerde hâlen mevcut bulunan küçük san'atlar daha uzun zaman idamei mevcudiyet edebilirler. Fabrikalar inkişaf ederek memlekette makine ve otomobil mevcudu artar ve ikametgâh inşaatı da modernize edilirse, bugün küçük san'atlarla iştigal eden demirciler ve bilûmum inşaat ustaları, büyük bir istikbale namzet olurlar. Eski asırlarda küçük sanayide çalışan Türk usta ve kalfalar, tıpkı Avrupada olduğu gibi, kendi loncalarının âdât ve an'anatına bağlı olarak ve bu loncaların meslekî talim ve terbiyesi altında yaşamış ve çalışmalardır; 19 uncu asır içinde gerek Avrupada ve gerekse Türkiyede loncalar maalesef inkıraz etmişlerdir, bu eski teşkilâtı bugün yeniden ve sun'î bir surette tesis ve ihya etmeğe imkân yoktur; bununla beraber, modern küçük san'atlar siyaseti için tarihe karışan loncalardan birçok şeyler öğrenmek mümkündür. Hali hazırım küçük san'atları dahi kooperatifçi zihniyetli, kendi kendine yardıma ve makul bir sevk ve idareye muhtaçtır. Kooperatifçi zihniyete istinad eden kendi kendine yardımın, ham maddenin müştereken mübayaasında, esnafa mahsus kredi teşkilâtının ihdasında, defter tutma usullerinde, maliyet fiyatının hesap edilmesinde, âlât ve edevatın ıslahında, çıraklık sisteminin tatbikinde ve sair birçok hususlarda küçük sanayie müteaddit ve muhtelif hizmet ve faydaları vardır. Bu sahada çalışacak gençler üç dört sene devam edecek çıraklık mukave-

leleriyle muntazam bir talim ve terbiyeye tâbi tutulmadıkları takdirde küçük sanayiinin istikbali karanlıktır; usta ve kalfalara teknik sahada vukua gelen terakkiyatı mümkün olduğu kadar süratle tanıtılabilmek için, hiç olmazsa en mühim küçük sanayi şubelerine mahsus olmak üzere mükemmel atölyelere malik meslekî mekteplerin tesis ve ihdası zaruridir. Hâlen Türkiye, gerek çıraklık ve gerekse tahsilleri sona ermiş mütehassıs işçilerle ustaların imtihan usul ve kavaidini yeknasak bir surette tanzim ve derpiş eden modern küçük san'atlar hukukundan mahrumdur; bugün memlekette adetleri yüzlere varan ziraî kooperatiflerin mevcut olmasına mukabil, küçük sanayie müteallik kooperatifler henüz tanınmamışlardır. Bu sahada da genç Türk iktisatçıları için istikbalde ifası icap eden güzel ve zevkli vazifeler vardır : Türkiyenin genç iktisatçıları, her yerde ve tekrar tekrar, kooperatiflerin ve küçük sanayie müteallik bilgilerin faydelerinden bahsedip neşriyat yapmalı ve ayrıca defter tutma usullerindeki kendi malûmatlarını halk evlerinde yaşlı ustalara ve genç nesle öğretecek şekilde faydeli bir hale getirmelidirler. Bugünkü küçük sanayiinin teknik noksanlarının, bunların vücade getirdikleri mamulât ve masnuata piyasada verilen dun fiatla alâkası olduğu zaman zaman işidilmektedir. Ben bu hususta umumî ve bütün memlekete şamil bir cevap vermeğe cesaret edemem; bununla beraber İstanbul tamir ve tesisat ile meşgul olan küçük sanayiinden elde ettiğim malûmata ve bu sahadaki müşahedelerime göre fiatlar hiç bir suretle düşük olmadığı gibi, kısmen de Alman küçük sanayiinin vücade getirdiği mamulât fiatlarına nazaran yüksektir. Buna mukabil Türk küçük sanayii mamulâtı, mükemmel bir teknik terbiye gören usta ve kalfaların vücade getirebilecekleri eserlere nazaran çok büyük teknik kusur ve hataları ihtiva etmektedir. Memleket içinde imal edilen bütün kapı ve pençereler kullanışlı bir şekilde yapıp, merdiven ve iskemleler uzun zaman tamire muhtaç olmadan istimal edilebilseler ve kilit ve sürgüler kısa bir zamanda bozulmasalardı, Türk iktisadîyatının edeceği istifade ne kadar fazla olurdu ! Maamafih meslekî mektepler ihdası ve küçük sanayide çalışan kimselerin sistemli bir şekilde talim ve terbiyesi suretile hiç şüphesiz bütün bu hususatın elde edilmesi mümkündür ve bugün yabancı memleketlerden ithal edilen dökme demirden mamul sobalar, ateş tuğlaları, demir sapanlar, tekerlek demirleri ve demirden mamul bazı küçük mamulât, köy halkı için kaba ve sağlam kunduralar ve sağlam yün çoraplar gibi bir kısım küçük sanayi eşyasının memleket dahilinde vücade getirilmesi

de kâbil olur. Çalışkan, akıllı ve kanaatkâr olan Anadolu zanaatkârı şuurlu bir küçük sanayi siyaseti vasıtasile himaye edilerek teknik tedrisat görür ve modern çıraklık sistemi, defter tutma, hesap etme, kooperatifçi kendi kendine yardım ve küçük sanayie ait kredi hususlarında teşvik ve tenvir edilecek olursa her nevi masnuat ve mamulâtı vücade getirecek vaziyete gelmiş olur. Elde edebildiğim malûmata nazaran, bugün küçük sanayi erbabı için ucuz kredi bulmak çok zordur; Umumî bankacılık alemi bu sahada esnafa mahsus kredi kooperatifleri ile birlikte çalışmalıdır. Müstakil küçük varlıklardan mürekkep geniş bir tabakayı şehirlerde muhafaza edebilmek, 19 uncu asır içinde garbî Avrupanın ekseriya umumî cemiyetin zararına olarak ihmal ettiği bir vazife olmuştur; halen Türkiye bu hususta henüz geç kalmış değildir, çünkü memlekette bir çok küçük sanayi yaşamakta ve kendi mevcudiyet ve idamei hayatı için cessurane mücadele etmektedir.

Anadolu şehir ve köylerinde kendi evlerinde icrayı san'at etmek suretile hah dokuyan kadınlara müsmir ve müessir bir surette yardım etmek oldukça müşküldür. Bu mahir ve san'atkâr kadınlar umumiyetle mahcup, çekingen ve evlerine son derece merbut olup, mekteplerden, gazetelerden, kitaplardan ve nihayet kocalarının yavaş yavaş uyanan siyasî alâka ve görüşlerinden uzak bulunmaktadır: Bu hale nazaran sistemli küçük sanayi siyaseti bu kadınlara nasıl yaklaşılabilecektir? Şayanı şükran olarak bunların işin tekniğine müteallik nasihat ve ihtara ihtiyaçları yoktur. Zira bunlar kendi zahmetli ve meşakkatli işlerinin ehlidirler, ayrıca eskiden kalma Anadolu halı modelleri hâlâ nümune olarak istimal edilmektedir (Bâri kimse onları Avrupanın zevksiz halı model ve resimlerini taklit etmeğe teşvik etmese!). Fakat bu asîl ve zarif eserin, dokuyucu kadının mutavassıt tüccardan daha fazla kazanmasını temin edecek, sürüm teşkilâtına ihtiyacı vardır. Evlerde icrayı san'at etmek suretile vücade getirilen Türk halıları, daha cüz'î temettüle iktifa eden mutavassıtlar vasıtasile Avrupa ve Amerikanın şark halıları talep eden piyasalarına arz etmeğe gayret etmelidir. Bununla beraber halı dokuyan kadınların aralarında teşkilât vücade getirmek suretile kendi kendilerine yardım edebilmeleri bugün için müşkül ve hattâ gayri mümkün olduğundan bu hususun temini güçtür; yalnız şimdilik umumî menfaate hâdim olmak üzere vücade getirilecek mal alım ve satım mağazalarından istifade ve faide temini mümkün olabilir. Mesmuatıma nazaran memleketin bazı mıntakalarında «Kızılay» bu vazifeyi muvaffakiyetle ifa

etmektedir, taşrada ilkmektep öğretmenleri Hilâlihahmerin bu sahada vaki mesaisini himaye edebilirler ve devlet tarafından organize edilen merkezî bir satış mahalli (harbî umumiden evvel Saray Bosnada muvaffakiyetli mesaisine bizzat şahit olduğum bu neviden bir teşkilât gibi) umumî menfaate hâdim olarak faaliyette bulunan bütün teşekküllerin hepsini ihtiva eder ve bunların dünya piyasalarile irtibat tesis etmelerine tavassut edebilir, İstanbul ve İzmir piyasalarından Paris, Berlin, Londra ve Nevyorka hah ihracatı yapan hususî büyük ticarethanelerden müstağni kalmğa imkân yoktur; fakat köylerden ve küçük şehirlerden İstanbul ve İzmir piyasalarına halı satışı için, yalnız hizmet etmek isteyen ve kapitalist zihniyetle hareket etmeyen ellere ihtiyaç vardır. Anadolu halılarının cihan piyasalarındaki fiatlarile, mezkûr halıların Anadolu pazarlarındaki fiatları arasında bir mukayese yapılacak olursa, hah dokuyan çalışkan kadının mesaisi mukabilinde aldığı paranın hayret edilecek derecede cüz'î olduğu müşahede edilir; hiç şüphesiz bu hususatın bugünden yarma normal hal ve şekle ircaı mümkün değildir, bununla beraber «Kızılâyın» köy muallimlerinin ve İktisat Vekâletinin yardım ve himmetleriyle bu meselelerin tedricî bir surette halli ve ıslahı her halde kabildir, Mucibi memnuniyettir ki bu metanın tavsiye ve reklama ihtiyacı yoktur; yalnız halıcılıkta müstamel yünün her halde tabîi ve hakikî boyalarla boyanmasına daima dikkat etmek lâzımdır. Anadolunun dünyaca meşhur olan halı sanayiinin yeni ve iktisaden müsmir terakki ve inkişafa mazhar olması temenni olunur !

e) Şimdi tetkiklerimizi, bugün yüksek tabakasını bilâ tereddüt memleketin hâkim ve nâfiz sınıfı olarak gösterebileceğimiz Türk memurlar sınıfına hasredeceğiz. Her tarafta olduğu gibi Türkiyede de yüksek ve aşağı memurun tabakaları arasında gerek talim ve terbiye ve gerekse vazifeler bakımından tefrik yapmak lâzımdır; küçük memurların terfi ederek yüksek memurin tabakasına dahil olmaları her yerde müşküldür, hususile tahsil derecelerinde mevcut çok büyük farklardan dolayı Türkiyede bu husus, sair memlekete nazaran daha zordur. Şayet «memurin sınıfının» içtimaî bakımdan liyakat ve kıymeti araştırılacak olursa, münferit memurların tahsil ve rütbeleri nazarı dikkate alınmıyarak bilâkis bilûmum sınıflardan mürekkep memurların heyeti mecmuasının ehliyet, liyakat ve ahlâkî haslatları mütalea olunur. Tetkiklerime nazaran, Türkiyede memurin sınıfı diğer bilûmum Avrupa memleketleri memurin sınıflarından daha yaşlı

ve eskidir. Fetih ve istilâdan sonra Türk sultanları Anadolu ve Balkan memleketlerinde Bizans İmparatorluğunun son derece inkişaf etmiş bulunan Bürokrasisi ile karşılaşmışlar ve bu Bürokrasiden birçok müessesese ve teşkilâtı kendilerine mal etmişlerdir. Keza gayri müslim memurların, sultanların ruhanî devletinde çok büyük teveccühe mazhar olarak büyük ve mühim mevkiler işgal etmeleri, Türklerin dinî sahada gösterdikleri müsamaha ve müsaadenin şöhretli ve şerefli bir misalidir. Avrupada modern memur sınıfı bilhassa İtalyan ve Alman şehirlerinde olduğu gibi kısmen belediyecilikte ve kısmen de hükümdar saraylarında doğup teşekkül etmiştir. 17 ve 18 inci asırların mutlak hükümdarlıkları vasi miyasta memur tabakası yetiştirmiş ve Avrupaî memur mefhumuna «şeref ve hürmet» temin etmiştir (Bu hususta büyük Friedrich'in babası Prusya Kralı birinci Friedrich Wilhelm'in en mühim şahsiyetlerden biri olarak zikri lâzımdır). Türk memur sınıfının çok daha eski olan âdat ve an'anatı tarihî bir malikiyet ve tasarruf olmakla beraber aynı zamanda tarihî bir bardır; çünkü memurluğun muhafazakâr usullere temayülü vardır ve bu suretle nesilden nesle intikal eden Bürokrasi terakkiyat ve ıslahat hamlelerine mâni teşkil eder (Avrupada bu itiraz ve sitem ekseriya kökleri 16 ncı asra kadar geri giden Avusturya memurun sınıfına karşı serd ve dermiyan edilmiştir). Daimî orduya mensup zabıtları bazı noktalarda memurun sınıfına ithal etmek kabildir; fakat asker umumiyetle sivil memura nazaran daha ziyade hareket, canlılık ve şetarete malik olup yeniliklere mütemayildir. Ve netekim 1807 den 1813 tarihine kadar devam eden ıslahat devrinde Prusyada olduğu gibi yeni Türkiyede dahi nihaî ıslahat birkaç büyük askerî yenilmez iradeleri ve karar verme kudret ve kabiliyetlerinden tevellüt etmiştir. Bu mülâhazalarımızla uzun zamandanberi yaşayıp giden memur âdat ve an'anatının yüksek kıymetine nakise vermek istemiyoruz; bununla beraber Sezar, Şarلمان, Burgonya Kralı kahraman Şarl, Kuromvel, Napolyon ve Atatürk'ün yeni devlet şekil ve nizamlarının banileri, fakat aynı zamanda büyük asker olmaları hiç şüphesiz bir tesadüf eseri değildir. Bu büyük şahsiyetler hiç bir Bürokrasinin cesaret edemediği yenilikleri vücude getirmekte tereddüt etmemişlerdir.

Memurin sınıfı içinde küçük bir ekalliyet teşkil eden yüksek memur tabakası şüphesiz daima en ehemmiyetli bir sınıftır. Büyük bir kütle teşkil eden aşağı memur tabakası, yüksek tabakaya mensup memurların yalnız iş ve hizmete müteallik talimat ve evamirini tatbik etmekle kalmayıp, iyi veya kötü hususatta da bunları kendilerine mi-

sal ve nümune ittihaz ederler (aynen orduda zabitlerin küçük zabıtlere misal teşkil ettikleri gibi). Bundan dolayı halkın olduğu gibi tarihçilerin ve içtimaiyatçıların da memurun sınıfı hakkındaki hüküm ve tenkitleri şu veya bu memur tabakasına şamil olmayıp bunların heyeti umumiyesine aittir. Daima ve her yerde şu sual sorulmaktadır: «Memur sınıfı» çalışkan, vazife şinas, devamlı, ahlâklı ve halk dostumudur? Bu meyanda bazı basit kimseler temas ettikleri münferit memurlardan hasıl ettikleri intibaları daima umumileştirirler; memur tabakaları ne kadar yekvücut olursa, ilk nazarda safiyana görünen bu umumileştirme o nisbette hak kazanır - ve hakikatte memurlar arasındaki vahdet ve tecanüs, gerek nazariyatta memurun tabakaları arasında mevcut olması lâzım gelen tesanüt ve gerekse «küçük sanayi erbabı» ve hattâ kapitalizmin genç sınıfları olan müteşebbis, mütahtadem ve amele sınıfları arasındaki birlik ve beraberliğe nazaran çok daha sıkı ve ahenklidir. Böylece memur sınıfı bir bütün olarak ve kendi kabiliyet, liyakat, ehliyet ve tavır ve hareketine nazaran sevilir, hürmet görür veya istihkar edilir. Memur sınıfının meziyyet ve hasletleri değiştiği takdirde, bunların içtimai değer ve kıymetleri ve «otorite» leride süratle tebeddül eder. Memurlar hakkında verilen hükmün ne kadar muhtelif olabileceğini bir taraftan Prusya ve diğer taraftan Rus memur sınıflarının 19 uncu asırda malik oldukları şöhret ve nam çok iyi tebarüz ettirmektedir. Bu umumî mülâhaza ve mütaaleaların Türkiye için hususî bir ehemmiyeti vardır. Çünkü yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, Macaristanda asilzadelerin, Fransada şehirli tabakanın ve Birleşik Amerika Cümhuriyetlerinde büyük müteşebbislerin hâkim ve nafiz sınıfı teşkil etmelerine mukabil, Türkiyede memleketi idare eden sınıf memurlardan terekküp etmektedir.

Memurların liyakat, ehliyet ve tavır ve hareketleri umumiyetle bunların aldıkları maaş nisbetleriyle, memuriyete intisap edecek kimseler arasında yapılacak intihap ve seçmeye bağlıdır. Memur intihap usulü eyi imtihan diplomalarına, fakat aynı zamanda sıkı bir ahlâkî kaliteye de istinat etmelidir; aslî memuriyete tekaddüm eden uzun namzetlik devresi olmadan, namzetlerin ahlâkî hasletlerini tesbit ve tayin etmek mümkün değildir. Karabet «münasebetleri», fırkalara intisap, talebe birlikleri, dost ve arkadaş muhitleri gibi her hangi bir gurup veya cemiyete mensubiyetin, intihap işlerine müessir olması son derece tehlikelidir; bu gibi tehlikeleri nazarı dikkate almayan ve bunlara karşı tedbir ittihaz etmiyen hiç bir memleket yoktur. Memur intihabında mikyas olması lâzım gelen bu hususatın, memurların terfi

ve terfihlerinde de gözden uzak tutulmaması lâzımdır; terfide ancak ehliyet, liyakat ve ahlâk esas olmalıdır. Memurlara verilen maaş, bunların resmî vazifelerin dışında başka işlerle iştigal etmeden ve irtikâp ve irtişa gibi gayri ahlâkî yollara sapmadan namuskârane yaşamalarını temin edecek bir nisbette olmalıdır. Çalışkan, genç ve bilhassa tahsilleri için uzun zaman ve para sarfetmiş olan memurlar süratle terfi ve terfihe müstahak olmalıdırlar, bu meyanda akademik sahada çalışan memurlar dahi yirmi beş ilâ otuz yaşları arasında evlenebilmelidirler! Yüksek maaş alan küçük bir memur kütlesi az maaş alan bir çok memurun görecekları işi daha iyi ve daha çabuk görür. Halkın memur olmak için «devlet kapısına» hücum etmesi bizzat devlet için bir felâket teşkil eder. Çünkü bu suretle çalışkan iş unsurları serbest ve müsmir olan iş ve kazanç sahalarından çekilip memuriyete intisap etmektedirler. Bazı devirlerde gerek idarî ve gerekse iktisadî sahada artan devlet hizmet ve vazifeleri hiç şüphesiz memurların adetlerini de ehemmiyetli bir surette çoğaltır ve tabiidir ki bundan içtinap etmek te mümkün olamaz; fakat «memur» olmak gençliğin en yüksek gayesi olmamalıdır, zira aksi takdirde ziraat, sanayi, ticaret ve serbest meslekler için iyi unsurlardan ve muktedir rehberlerden mahrumiyet tehlikesi baş gösterir. Bugün bu mühim meselelerden bilûmum Avrupa memleketleri dahi müstağni değildir (mez-kûr gailelerden bilnisbe uzak olan memleketler, İngiltere ve Şimalî Amerika müttehit cümhuriyetleridir). Uzağı gören kimseler bu mütalea ve mülâhazaları Türkiye için dahi nazarı itibara almaktan geri durmayacaklardır.

Sultanların büyük devleti inkıraz ettiği vakit Türkiyenin memur sınıfı için Avrupanın temettüe susamış kapitalizmi ile temasa gelmek bir takım müşkülâtı havi bir mesele halini almıştı. Her nevi iş adamları ve simsarları muhtelif desiseler ve cazip tekliflerle memleketin yüksek memurlarına sokulmuşlardır. Yeni Türkiye bütün bu tecrübelerle enerjik bir şekilde karşı koymuştur. Fakat Türkiye, devlete bağlı büyük sanayiın süratle inkişafı ile birlikte, memurluk problemi gibi yeni ve müşkül bir mesele ile karşılaşmış bulunuyor. Bu hususta Avrupada yapılan müteaddit tecrübelerden elde edilen neticelere göre, büyük sanayiın rantabilitesi, bunların hususî ellerde bulunmaları halinde daha kolaylıkla temin edilmektedir - yalnız demiryolları, tramvaylar, ve maden ocaklarıyla elektrik, havagazi ve su idareleri gibi âmme hizmeti ifa eden müessesat için bu husus varit değildir. - Hususî müteşebbis bir taraftan kendi şahsî sermayesini ve içtimâi mev-

kiini tehlikeye koyduğu için umumiyetle hesaplarını daha müdebbirane yapar ve diğer taraftan tüccar veya mühendis olarak iyi tahsil gördüğü için kâr vadeden yenilikleri yapmakta ekseriya daha cessurane hareket eder. Avrupanın bu husustaki tecrübeleri Türkiye için çok kıymetlidir. Prusyanın büyük sanayii büyük Friedrich devrinde devlet elile ve «devletçilik = Etatismus» prensiplerine tevfikan kurulmuştur; fakat bu büyük kıralın 19 uncu asırdaki halefleri, İngilizlerin serbest hususî teşebbüs sistemine geçmişler ve o zamandan itibaren memurun sınıfının mesaisi hemen hemen kâmilen idare işlerine, içtimâî ve iktisadî siyasete hasredilmiştir. Ayrıca Prusyada demiryollarının ve maden işletmelerinin devletleştirilmesi ve âmme hizmeti ifa eden bilûmum işletmelerin belediyeler tarafından idaresi muvaffakiyetle neticelenmiş ve iyi semereler vermiştir. Almanyada dirayetle tatbik olunan iktisat ve sosyal siyaset neticesinde takriben 1880 senesinden itibaren memurunin hususî teşebbüsler üzerindeki tesir ve nüfuzu çoğalmıştır; buna rağmen son derece «devletçi» olan nasyonal sosyalist rejimi dahi serbest teşebbüsleri bertaraf etmemiş ve etmek te istememiştir. İngiltere ve Şimalî Amerika, iktisadî sahadaki teali ve terakkilerini hiç şüphesiz hususî teşebbüs erbabının gayret ve himmetlerine medyundurlar.

Doğrudan doğruya devlet dairelerinde çalışan memurun sınıfı için, memur adedi ile memurlara tediye edilen maaş nisbeti yekdiğeriğine sıkı bir surette bağlı meseleler olarak görünmektedir; memur adedi ne kadar fazla olursa, münferit memurların maaşlarını tesviyeye hadim vasıtalarda o derece kıtlaşır. Türkiyede bu mesele ile du-rendiş kimseler çoktanberi meşgul bulunmaktadır. Bununla beraber birçok yeni ve mühim vazifeler mütemadiyen devlet uhdesine intikal etmekte olduğundan, diğer memleketlerde olduğu gibi Türki-yede de, idare mekanizmasının daha basit bir hale ifrağı bir takım müşkülât arz etmektedir. Bu hususta, isabetle intihap edilecek tek bir vilâyette, mekteplere şamil olmamak üzere, mevcut bütün memurların adedini yarıya indirmek suretile ve beş sene müddetle, cari ve mutad işlerin bunlara ifa ettirilmesi ve maaşların da iki misle iblâğı gibi cessurane bir tecrübeye bulunmak belki zahmete değer. Açıkta kalan memurları gayet kolaylıkla diğer altmışı mütecaviz vilâyete taksim etmek mümkündür. Bu tecrübe, verilecek harcırahtan gayri hiç bir masrafı mucip olmayacak, fakat çok kıymetli neticelerin elde edilmesine hizmet edecektir. Böyle bir tecrübenin tatbik edildiği vilâyet memurlarının, bütün memleketin kendi mesailerini alâka ile

takip ettiklerini bildiklerinden, büyük bir gurur ve hâhişle çalışacakları kuvvetle ümit edilebilir. Tecrübe olarak ele alınan vilâyetteki yüksek memurlara kendi şahsî teşebbüslerinde geniş bir salâhiyet ve hürriyet vermek suretile bunlarda bizzat karar verme ve mes'uliyet suuru uyandırılabilir. Belki bu suretle bir çok seri terakkiler elde etmek mümkün olur.

Şayet Kral birinci Friedrich Wilhelm'in Prusyanın meşhur olan memur sınıfını ve dolayisile memur âdat ve an'anatını aşağı yukarı böyle bir metot tatbik etmek suretile vücude getirdiğini bilmese idim, hiç şüphesiz bir parça hayreti mucip olan fakat her halde cessurane sayılabilecek bu kabil bir teklifte bulunmazdım. Alman tarihinin bu büyük kiralı çok fakir olan kendi memleketinin memuriyet makamlarından yüzde elliden fazlasını ilga etmişti. Böylece bakiye kalan makamlarda ipka edilen mümtaz ve seçme memurların maaşı, seleflerine nazaran, hem tam vaktinde ve hem de daha dolgun olarak tediye edilmeğe başlanmıştı. Bu suretle kiral o zamanki Avrupamn en ahlâklı ve çalışkan memurlarını kazandığı gibi devlet varidatını da arttırdı ve kendi selefinden miras olarak ancak büyük mikyasta borç almış olmasına rağmen o, oğluna milyonlara balığ olan bir devlet hazinesi terketti. Haşin fakat yorulmak bilmez bir adam olan bu büyük kiral sabahları bizzat saat dörtte yataktan kalkardı. Nazırlara varıncaya kadar, vazifelerine iki defa geç gelen bütün memurları bilâ istisna ve bilâ müsamaha azlederdi. Mesai yazın sabahleyin saat yedide, kışın ise saat sekizde başlardı. Königsberg'de zadedân sınıfına mensup bir müşavir has, kasasında noksan para zuhur ettiği için hükûmet binasının önünde ve sokak ortasında salben idam edilmişti; o zaman makarrı hükümet olan Potsdam şehrinin kale kapısının mufızı (şehre girenleri kontrole ve şehre ithal edilen emtiadan vergi tarhına memur olan şahıs), köylüleri kapalı bulunan kapının önünde beklettiği için, hadit mizaç kral kendisini bizzat tokatlayarak yatağından dışarı atmıştı. Bu kiralın hareket ve muamelelerinde tesadüf edilen bazı kaba ve gülünç hikâyeler hiç şüphesiz yirminci asırda vuku bulmayıp on sekizinci asra aittir; ve ben bunları muasır bir devletin içtimaî meselelerinden bâhis bir makalede nakil ve hikâye ettiğim için özür dilerim. Bununla beraber mezkûr prensin yeni bir memurin sınıfı yetiştirmek ve bununla yeni bir devlet vücude getirmek hususundaki fikir ve düşünceleri son derece enteresandır. Bu büyük kral memurların aslını ve neslini nazarı itibare almazdı; onun devrinde basit kalem kâtiplerinin vekâlet makamına kadar yükseldikleri va-

kidi. Ayrıca bu zat Alman halk mekteplerinin de banisidir; yalnız Prusya eyaletinde bin yüz elli adet yeni halk mektebi inşa ve bunları techiz etmiştir. Şayet on sekizinci asırda Fransa, **Friedrich Wilhelm** gibi bir prensle malik olmuş olsa idi, 1789 Büyük Fransız ihtilâli vuku bulmazdı. Prusya ve Almanyanın 19 uncu asırdaki büyük terakkiyatı, Birinci **Friedrich Wilhelm**'in meydana getirmiş olduğu memur sınıfı nazarı itibara alınmaksızın, kabili tasavvur değildir.

Tarihî vekayiiin hatırlanmasında bu kadarla iktifa edelim ! Tarih asla bir tekerrürden ibaret değildir; her ne kadar tarihten bir çok şeyler öğrenilir ve öğrenmek zaruretinde isek te, diğer kavimlerin ve başka devirlerin mahsulü olan tecrübe, tesisat ve teşkilâtı şematik bir taklitle hali hazırta ve kendi âlemimize tatbik ve nakletmek hiç bir zaman mümkün değildir. Bu cihet, bugün olduğu gibi evvelce de muhtelif memleketlerde çok muhtelif şekillerde hal ve tesviye edilen memurluk problemi için dahi mevzubahstir. Bu cümleden olmak üzere meselâ Çinde, Fransada ve Almanyada diploma ve imtihana, İngiltere ve bilhassa Şimalî Amerikada olduğundan çok daha fazla kıymet verilir; yüksek memur sınıfının yetiştirilmesi hususunda her tarafta en büyük rolü oynayan üniversitelerde bile, bazı memleketler oldukça ağır şartları ihtiva eden son bir mezuniyet imtihanını kâfi gördükleri halde diğer bazı memleketler her sene ve hattâ her sömestir imtihan icrasını zarurî addetmektedirler. İmtihanların taaddüdü tahsilin seyir ve inkişafını kontrol etmek imkânını kolaylaştırır. Büyük bir mezuniyet imtihanı ise talebeyi müstakillen harekete ve kendi kendini terbiye etmeğe icbar eder. Mazide, namzetlik devresini ikmal etmiş olan memurların malûmatlarını daha ziyade tevsi etmelerine pek kıymet verilmezdi; son zamanlarda Almanyada memurlara mahsus ve sistemli bir şekilde tedrisatta bulunan ikmal kursları çok büyük ihtimama mazhar olmuştur. Müellif bizzat bir çok seneler bu kurslarda ders okuttu; mezkûr kurslardan elde edilen neticeler çok mucibi memnuniyetti. Ancak her hafta cumartesi günleri resmî mesainin hitamını müteakip üniversite şehrine gidip gece geç vakit evlerine dönmek mecburiyetinde kalan memurlar için bu cihet son derece yorucu oluyor ve bunların fazla çalışmalarını icap ettiriyordu. Memurlara mahsus iyi ve mükemmel kütüphaneler tesis etmek suretile bu hususun daha kolaylıkla temini belki mümkün olabilirdi. Fakat aktif memurların dahi ilmen tekemmül ettirilmeleri fikri, esas itibarile doğrudur, ve bu suretle orta derecedeki çalışkan memurları, üniversite diolomasına lüzum ve zaruret olmadan, daha yüksek mev-

kilere çıkartmak imkânı kolaylaşmış olur ki, bu da hiç şüphesiz devletin menfaati iktizasındandır. Benim tecrübelerime nazaran, tatil aylarında güzel ve sakin bir mahalde kâin küçük bir şehirde üniversite hocaları ile memurların müşterek ilmî mesailerini bilhassa faydeli oluyordu. Bazı kurslar tahrirî travaylar şeklinde muntazam imtihanlar yapılmak suretile sona eriyordu.

Bütün memurların büyük şehirler ve merkezi hükûmette toplanmalarını bir memleket için faydeli değildir. Bazan memurların çocuklarını okutmak endişesi bu hususta büyük bir âmil olmakla beraber ekseriyetle maaş meselesi başlıca sebep teşkil etmektedir. Fakat memleketin her yerde çalışkan memurlara ihtiyacı vardır. Bu ihtiyaç vatanın geri kalmış mıntakalarında bilhassa kendini hissettirmektedir. Bundan dolayı devlet, hayat şartları ağır olan yerlere mahsus zamlar yapmak ve taşra vilâyetlerinde iyi orta mektepler vücade getirmek suretile memurların büyük şehirlere tehcümüne mâni olmalıdır. Şayet küçük şehirlere tesis olunacak olan bu orta mektepler ziraat ve sanayie ait geniş tedrisatta bulunurlarsa, gençlerin memuriyet mesleğine intisap için vaki tehalüklerinin de aynı zamanda önü alınmış olur. Bugünkü Türkiye gibi bir memleket için iyi yetişmiş ziraatçilere ve mühendislere olan ihtiyaç nâmahduttur. Bütün memleket, uyuklayan iktisadî kuvvetlerin inkişafını temin için iyi Türk mütehasıslarına susamış bir vaziyettir.

f) Ve bu suretle nihayet, bugün Avrupada «içtimaî meseleler» den ve «içtimaî siyaset» ten bahsedildiği vakit ilk önce hatıra gelen ve müteşebbis, müstahdem ve işçilerden tereküp eden genç kapitalist sınıf'a geliyorum. Bugün garbın birçok memleketlerinde köylü, küçük sanayi erbabı ve memur sınıflarına müteallik meseleler esas itibarıyla ve imkân nisbetinde halledilmiştir; fakat kapitalist sınıflara ait meseleler için, nazariyeciler, fırkalar ve devlet sistemleri hâlâ mücadele halindedirler.

Türkiye için, eski kapitalist memleketlerde şimdiye kadar elde edilen zengin tecrübeler son derece şayanı istifadedir. 1936 tarihli Büyük İş kanunu ve Hafta Tatili kanunu umumiyetle nüfusu on bini mütecaviz olan şehirler için muteberdir. Mezkr kanunun bütün memleketteki sınaî ve ticarî müessesata teşmiline gayret etmek icap eder. 1936 tarihli İş kanunu ile, iş hukukuna müteallik yabancı memleketler mevzuatının şematik bir tarzda memleketimize nakil ve tatbiki tehlikesinin önüne geçilmiştir (meselâ sekiz saatlik iş günü hak-

kındaki kanunî hükümler gibi). Bu, kanun sahasında ibda edilmiş müstakil ve mükemmel bir eserdir. Kanunun, bilâhare Vekiller heyetince tanzim edilecek nizamnamelere tevfikân tatbik ve icrası mukarrer olan içtimaî siyasete müteallik bir çok münferit vazife ve meseleleri de mevzuubahs etmesi, sosyal siyaset kanunlarının ruhuna tamamen uygun bir haldir. İş akdinin feshi için ihbar hakkı, işçi ücretinin kanunî müeyyedelerle emniyet altına alınması, iş müddetinin kısaltılması ve çalışan kadınların himayesi gibi bazı esaslı meseleler, kanunda çok büyük bir dikkat ve itina ile tanzim edilmiştir. Kanun sanayide, madencilikte, inşaatta ve nakliyecilikte iş müddetini esaslı bir şekilde tahdit etmiştir. 48 saatlik iş haftası kaide olarak kabul edilmiştir. Ayrıca fazla çalışma saatları için normal çalışma ücreti haricinde fazla ücret tediyelerini de şart koşmuştur; bu hükümler, kanunda tasrih ve tayin edildiği gibi, doğru bir şekilde tatbik edilecek olursa Türk işçisi, ailesi, istirahatı ve fikren tekemmülü için kâfi zaman bulabilir. İş hukukuna müteallik bütün bu güzel hükümlerin hakikî ve fiilî iktisadî hayatta iyi veya fena bir şekilde tatbik edilmeleri tamamen, münferit işletmelerde mezkûr hükümlerin tatbikatını teftiş ve kontrol etmekle mükellef olan iş teftiş heyetinin kalitesine bağlıdır. Türkiye, aynı zamanda müteşebbislere işlerinde doğru yolu gösterecek ve müstahdem ve işçinin yardımcısı olacak teknik bakımdan tekemmül etmiş, dürüst, âdil, insaniyetperver ve vazifesinas iş müfettişleri yetiştirip bunları bütün memlekete kâfi miktarda tevzi edebildiği takdirde, İş kanunu vasıtasile, kapitalizmin ilk çağlarında Garbî Avrupada cemiyeti sarsan vaziyet ve hallere memlekete meydan verilmemiş olur. Mahallî Polis Teşkilâtı kanununun sâyi himayeye müteallik muhtelif ve mütenevvi hükümlerini tatbik etmiş hiç bir zaman kâfi gelmez ve sırf hukuk tahsil etmiş kontrol memurları münferit işletmelerde gaz, toz, zehir ve kaza tehlikelerine karşı tedbirler gibi sağlığın korunmasına matuf bir takım büyük vazifelerin ifasına muktedir değildir. Bu hususta Avrupada ihtimamla yetiştirilmiş teknisiyenlerin yanında keza tabiplerin de iş teftiş heyetlerinde istihdamları çok iyi semereler vermiştir. Sık sık vuku bulan küçük ve basit iş ihtilâflarının, bir an evvel tesis edilmeleri son derece zarurî olan, bilâ bedel ve süratle çalışan iş mahkemeleri vasıtasile halli lâzımdır.

1936 tarihli İş kanunu kadınların, gençlerin ve çocukların me-saisini koruma hususunda birçok ileri hamleler yapmıştır. Bununla beraber çocukların sokak satıcılığı yapmalarının yakın bir istikbalde men'i ve sınaî işlerde çalışan çocukların asgarî yaş hadleriyle aynı za-

manda bunların mecburî tahsil çağlarının hitamı olan azamî yaş had-
dinin de on ikiden on dörde iblâğ edilmesi şayanı arzu ve temenni-
dir. Bu fırsattan istifade ederek şu noktaya tekrar işaret edelim ki,
Türkiyede kanunî tahsil mükellefiyetinin arızasız ve fasılasız bir şe-
kilde tatbikine bugüne kadar muvaffakiyet hasıl olmamıştır. Mezkûr
mükellefiyetin tatbiki için bilhassa taşrada kâfi miktarda mektep bi-
naları, muallimler ve muallim mektepleri yoktur. Bugün Cümhurreisi
olan İsmet İnönü, henüz Başvekil bulunduğu sırada, maarif sistemin-
in ıslah ve tanzimi hususunda enerjik bir şekilde çalışmıştır; 1939
senesinde Ankarada toplanan ve müteaddit içtimalar akteden Maarif
Şûrası da aynı hedef için uğraşmıştı. Hiç şüphesiz halk mektepleri
meselesi aynı zamanda bir bütçe meselesidir. Bununla beraber başka
hususlar için resmî ve yarı resmî müesseseler tarafından yapılan sar-
fiyat, millî iktisat bakımından, hiç bir zaman halk mekteplerinin tesis
ve idamesi uğrunda yapılacak sarfiyat kadar verimli ve müsmir ola-
maz. Şayet her Türk çocuğu hiç olmazsa altı ilâ sekiz sene halk mek-
teplerine devam edecek olursa, Türk ziraat va sanayiinin kudret ve
kabiliyeti alabildiğine artar. Keza yeni Türkiyenin iman ettiği halk
hâkimiyeti ve demokrasi idealleri, halkın umumî maarif seviyesi yük-
selmeden tahakkuk etmez ve müdafaa edilemez.

Şimdi tekrar Türk iş hukukuna avdet edelim! Müellif, İş kanunu-
nun mevcut ücret nisbetlerinin keyfî olarak tenziline mâni olmasını
esas itibarile doğru ve muvafık görmekte ise de, kanunun umumî
asgarî ücret hadleriyle ücret münasebetlerine müdahale etmesine ta-
raftar değildir. Ücretlerin tanzimi esas itibarile, amele, müstahdem
ve müteşebbisten mürekkep hür ve serbest teşkilâtın vazifesi olmalı-
dır. Bu nevi teşkilâtın görecekları işlere ve tarife mukavelelerine dair
İş kanununun çok mükemmel bir faslı teşkil eden tahkim hukukun-
da iyi bazı esasat mevcut olduğundan, bunların Türkiyede dahi ted-
ricen teşekkül ve inkişafını beklenir.

İş kanunu memlekette grev ve lokavt'a mümkün olduğu kadar
yer vermemeğe çalışmaktadır. Mukavelename hükümlerinin nakzı
suretile vukubulan grev ve lokavt'lar memnu ve mucibi mücazattır.
Eski kapitalist memleketlerde bu mücadeleler, bazan yüz binlerce
amelenin aylarca işlerini yüzüstü bırakmalarına ve dolayısıyla millî is-
tihsalâtın hiç şüphesiz büyük mikyasta zarara duçar olmasına sebebi-
yet vermiştir; bu mücadele metotlarının dürüstlüğü çok eski asırların
«yumruk kuvvetini» (Faustrecht) hatırlatmaktadır, bununla beraber
grev ve lokavt kapitalizmin münkeşif devirlerinde (Hochkapita-

lismus) «mukaddes haklar» (Ludwig Heyde) olarak tanımaktadır. Devlet tarafından mevzu tahkim hukuku (Schlichtungsrecht) ne kadar kusursuz ve amelelerin iktisadî talim ve terbiyeleri ve müteşebbislerin içtimaî idrak ve basiretleri ne kadar büyük ve mükemmel olursa, bu gibi mücadelelerden de o derece erken içtinap etmek mümkün olur. Garbî Avrupa memleketlerinin kin ve intikam sağan ve memleketin rahat ve huzurunu kaçıran «sınıf mücadelelerinin» Türkiyemize sirayetine önceden mâni olmak ümit ederiz ki Türk idarecilerine ve Türk vazu kanununa müyesser olur. İş kanununda teşkil olunacağı haber verilen içtimaî sigorta müessesesi ne kadar çabuk kuvveden fiile çıkarılırsa, memlekette grev ve lokavt'ları bertaraf etmeğe matuf gayretler de o nisbette müsmir olur; zira ancak içtimaî sigorta sayesinde işçiler ve müstahdemler ümitsizliğe düşmekten ve dolayısıyla ihtilâlcî fikirler besliyen proleterler olmaktan kurtulabilirler. Garbî Avrupada içtimaî sigorta teşkilâtı, her biri müstakil olarak teşekkül eden, hastalık sigortası, kaza sigortası, ihtiyarlık -, malûliyet-, eytam ve eramil sigortası, işsizlik sigortası ve kısmen de müstahdemmin sigortası gibi içtimaî sigorta şubelerile birlikte adım adım inşa edilmiştir. Garpta olduğu gibi Türkiyede de içtimaî sigorta teşkilâtının dağınık ve müteferrik bir şekilde tesis edilmesi şayanı tavsiye değildir. Bilâkis İş kanununda olduğu gibi, amele ve müstahdeminin kâffesine şamil olmak üzere hastalık, ihtiyarlık, malûliyet ve eytam ve eramil sigorta şubelerini ihtiva eden yeknasak ve müttehit bir sigorta müessesesi vücade getirmek lâzımdır. Müttehit ve yeknasak bir şekilde ihdas olunacak olan bu sigorta müessesesinin primleri, en basit bir tarzda olmak üzere, ecirler ve müteşebbisler tarafından yarı yarıya tediye edilir; ücretin yüzde $6\frac{3}{4}$ ü prim olarak verilecek olursa (şüphesiz bu miktara bir o kadar da müteşebbis ilâve edecekti), Alman içtimaî sigorta teşkilâtının bugün başardığı işlerin ve ifa ettiği hizmetlerin, Türkiyede de elde edilmesi mümkün olur. Bunun yanında masarifini, işletmeden mütevellit masarifat olarak, tamamen müteşebbisin ödemeğe mecbur olduğu kaza sigortasının da mevcudiyeti lâzımdır; kaza sigorta primi, fazla tehlikelerin melhuz olduğu işletmelerde fazla ve diğerlerinde daha az olmak üzere, tediye edilen ücretin vasatı olarak yüzde $1\frac{1}{2}$ sine baliğ olur. Şu hale nazaran içtimaî sigorta primlerinin heyeti mecmuası, ücret yekûnunun takriben yüzde 15 şine tekabül etmektedir; şayet bu nisbet başlangıç için bir parça yüksek görülecek olursa, daha cüz'î primlerle işe başlamak ve dolayısıyla hastalık sigortası sahasına daha az ehemmiyet vermekte ka-

bildir. Eğer daimî tabip istihdamı usul ittihaz edilecek olursa, tabip ücretlerinin tesviyesi hususunda içtimaî sigortanın yapacağı sarfiyatı mutedil bir hadde tutmak mümkündür; müessese tarafından sigorta edilmiş olan şahısların edviyeye müteallik ihtiyaçlarının doğrudan doğruya sigorta idaresi tarafından temin ve tedariki en muvafık bir şekildir. İşçilere tediye edilen ücret miktarının yüzde on beşi ile, içtimaî sigorta teşkilâtı verem ve sair meslekî hastalıklara karşı da müessir bir mücadelede bulunabilir.

Bugün Türkiyede muvakkat bir zaman için işsizliğe karşı sigorta teşkilâtı vücade getirmekten tamamen sarfınazar etmek mümkündür. Memleketin yol ve demiryol inşası hususunda henüz yapmak mecburiyetinde olduğu o kadar çok vazifesi vardır ki, daha uzun zaman hattâ sürekli ve ağır iktisadî buhran devirlerinde bile, işsiz amelenin çalışabilecekleri iş sahaları hazır ve müemmeldir. Buna mukabil İş kanununun iş ve işçi bulma teşkilâtının vücade getirilmesi hususunda vazettiği mecburiyet çok doğru ve yerindedir; zira günden güne artan sanayi şubeleri için mütehasşis işçi ihtiyacı fazlalaştıkça, amele, müstahdem ve müteşebbis için hiç bir masrafı mucip olmadan ve süratli bir şekilde, elverişli işe elverişli kimseyi getirmek te o nisbette ehemmiyet kesbetmektedir. Türkiyede mutat olduğu gibi, her şahsın şuradan buraya koşmak veya gazeteye ilân vermek suretile kendine iş araması masraflı ve eskimiş bir usuldür. Türkiyede işçi ve müstahdem sınıfları son on sene zarfında çok artmıştır. Kayseriyi ziyaretimiz esnasında memnuniyetle işittiğimize nazaran, oradaki pamuklu fabrikasına amele veya müstahdem olarak dahil olmak, içtimaî seviyenin yükselmesini ve yaşama ümitlerinin artmasını yani iktisadî refahı mücib olmaktadır; bu gibi nümune fabrikalar memleket için son derece hayırlıdır ve istikbalde de bu suretle faaliyetlerine devam etmeleri lâzımdır. Adana ve Tarsusta kaliteleri çok muhtelif olan fabrikalar gördük. Herekede kâin fabrika örnek olacak bir şekilde olmakla beraber, fabrika işçilerinin ikametgâhları eski usulde ve birbirine çok sıkışık olarak inşa olunmuştu. Bu gibi farklar bütün sanayi memleketlerinde mevcuttur; fakat plânlı bir şekilde devlet fabrikaları tesis eden bir memlekette nümune fabrikaları yeni inşaata esas ittihaz edilir ve bu suretle kapitalizmin ilk çağlarına mahsus kütleli sefaletlerden içtinap etmek mümkün olur ve Türkiyede İş kanununun ve tesisi mukarrer içtimaî sigorta teşkilâtının yardımı ile bu hal ve vaziyetlere meydan verilmemelidir. Sanayi tesislerinin mümkün olduğu kadar memleketin her tarafına taksim ve tevzii doğrudur. İstanbulda

ikametgâhların buldukları mıntakalarla fabrika sahalarını şimdiye kadar olduğu gibi, yekdiğerinin içine girmiş bir şekilde inşa etmeyip bilâkis istikbalde bunları tamamen birbirinden ayrı olarak tesis etmek zaruridir. İstanbulda mükemmel içtimaî yardım tesisatına malik işletmeler dahi mevcuttur; fakat bunun yanında yine İstanbulda proleter sınıfı sefaletin başlangıçları da müşahede edilmekte olup, ayrıca sokaklarda paçavralar içinde dolaşan dilenci çocuklarda eksik olmamaktadır. Şayet İstanbulda ilk tahsil mükellefiyeti bilâ kaydu şart tatbik edilir ve tahsil müddeti de mümkün olduğu kadar süratle sekiz seneye iblâğ edilirse, muallimlerin de yardımı ile bu kötü itiyadın önüne geçebileceği ümit edilir. Sefalet içinde yüzen bir proleter sınıftan iyi hiç bir şey beklemek doğru değildir; neşeden ve ümitten mahrum olan iş, ancak sınıf kin ve nefretini tutuşturmaktan başka bir iş görmez.

Türkiyede müteşebbis sınıfı henüz küçüktür. Sermayedar Türkler paralarını sınaî teşebbüslere yatırmaktan ziyade kira getirecek ev inşaatına sarfetmektedirler. Münevver Türk gençlerinin ekserisi teknik ve ticarî mesleklerden ziyade devlet memuriyetine rağbet etmektedir. Bu hususta hiç şüphesiz eski âdet ve an'anelerin tesiri olmaktadır. Sultanların büyük devletinde yüksek tabakaya mensup Türkler için birçok idarî ve askerî mevkiler mevcuttu. Fakat bugün artık bu eski itiyatlardan vazgeçilmesi mutlak surette zarurî ve şayanı tavsiyedir; san'at, ticaret ve ziraat sahasında iyi yetişmiş Türk müteşebbislerine şiddetle ihtiyaç vardır. Fakat bir Türk müteşebbis sınıfın teşekkül edebilmesi için evveleminde devletin istikbalde hangi sanayi şubelerinin devletçilik hudutları dahiline gireceğini ve hangilerinin serbest şahsî teşebbüslere terkedileceğini bir kanunla sarîh ve kat'î bir surette tayin ve tesbit etmesi şarttır; böyle bir sarahat mevcut olmadığı müddetçe hususî sermayenin sınaî teşebbüslere tahsisine hiç bir sermayedar cesaret edemez. Bir Türk müteşebbis sınıfının vücade gelebilmesi için ayrıca, yukarıda da zikir ve işaret olunduğu üzere, ticaret ve san'at mektepleri gibi meslekî tedrisatta bulunacak orta mekteplerin mevcudiyeti son derece ehemmiyetlidir. Vatan ve devletlerini son derece sevmelerine rağmen dahi devlet hizmetini en büyük gaye olarak tanımayan İngiliz ve Amerikan gençliğinin hayat görüş ve tarzlarının Türk gençliğine öğretip anlatılması lâzımdır. Devlet yeni teessüs eden sınaî teşebbüslere, muntazam nakdî yardımlar yerine daha ziyade ucuz fabrika arsaları temini ve bazı vergi muafiyetleri ihdas suretile en iyi bir şekilde yardım ve müzaheret edebilir;

yeni işe başlayan müesseseler için ucuz kredinin ne kadar büyük ehemmiyet ve kıymeti olduğu ariz ve amik izaha muhtaç olmıyan bir hakikattir. Bununla beraber hiç sermayeye malik olmıyan kimselerin gelişi güzel ve düşüncesizce teşebbüsler tesis etmelerine meydan vermemek lâzımdır.

Avrupa işçi sınıfları **Marx**'ın tesiri altında kalarak kör bir kin ve nefret hissi ile ara sıra teşebbüs erbabına karşı mücadele etmişlerdir. Bu suretle «istismar edenler» kütlesinin, peygamberce evvelden haber verilen ve şiddetle özlenen ihtilâlin ön safta gelen kurbanları olması lâzım geliyordu. Bu meyanda müteşebbislerin iktisadî kuvvetlerin inkişafı hususunda sarfettikleri gayretler ve ifa ettikleri hizmetler kale alınmamış ve her müteşebbisin yüklenmek mecburiyetinde olduğu muhatara ve gaileler meçhul olarak kalmıştı. Bir fabrika amelesinin oğlu iken ağır mahrumiyetlere katlanarak profesörlük makamına kadar yükselen ve bilâhare tesis ettiği muvaffak ve mükemmel sanayi teşebbüsünün (**Carl Zeiss**, Jena) aynı zamanda idarecisi ve bütün mesai arkadaşlarının dost ve arkadaşı olan Jena'daki **Ernst Abbe** tipinde bir çok müteşebbislerin Türkiyede de yetişmesini gönülden arzu etmekteyiz; **Ernst Abbe** gibi müteşebbis ruhlu şahsiyetlere hasudâne hislerin tesiri altında kondurulan «istismarcı» sıfatının şüphesiz hiç bir kıymeti yoktur. Abbe yalnız dahî bir mucit ve yüksek bir teşkilâtçı olmayıp aynı zamanda büyük bir sosyal siyasetçi idi; «**Carl Zeiss** vakfının» esas nizamnamesinde münderiç bazı fikir ve esaslar Türk İş kanununa dahi nüfuz etmiştir (meselâ Türk İş kanununun on üçüncü maddesile, ihbar müddetlerine riayet etmek şartile işlerini terkeden işçilere verilmesi lâzım gelen tazminat gibi).

III.

Müteşebbis örneği addedebileceğimiz **Abbe**'den mülhem olarak Türkiyeye has olan içtimaî meselelere atfı nazar etmeğe devam edelim. İçtimaî sigorta teşkilâtının vücade getirilmesi ile beraber, modern mânada bir içtimaî muavenet hukukunun ihdası yeni Türkiyenin en büyük ve en mümtaz bir vazifesini teşkil etmektedir. Zira eski tarzda fikaraperver teşekküller vücade getirmek ve sadaka vermek suretile muhtaç kimselere yardım etmek, maksada kifayet etmekten çok uzaktır; verilecek sadakalar, yoksulluk ve zarurete duçar aileleri müessir bir şekilde kurtarmağa ve bunları tekrar iktisadî hayata sokmağa asla kâfi değildir. Sokak ortalarında, cami ve kilise kapılarında dilenen malûl ve sakat insanlar modern usullerle idare

edilen bir memleket için yüz karasıdır. Daimî surette yardıma muhtaç bulunan kimselerin himayesi zmnında, vücade getirilecek bir kaç müessese kifayet eder; sair bir çok sakat ve malûl kimseler sistematik ve tıbbî bir tedavî tarzı sayesinde ve teknik talim ve terbiye suretile tekrar çalışabilecek bir vaziyete girerler ve içtimaî siyasete müteallik kanunî hükümlerin yardımı ile bunlara büyük sanayi işletmelerinde çalışabilecekleri müsait iş yerleri verilebilir.

Nihayet Türkiyede son zamanlarda sarî hastalıklara ve bilhassa vereme karşı açılan muvaffakiyetli mücadelelerle sıkı bir alâka ve münasebeti bulunan **ikametgâh** ve **iskân siyasetine** müteallik büyük vazifelerin de zikredilmesi lâzımdır. Türkiye için mes'ut bir tali eseri olarak şehir halkının dahi ekseriyeti henüz bir ailelik münferit ve müstakil evlerde ikamet etmektedirler (umumiyetle bu evler her ne kadar harap bulunmakta ve tamir görmemekte ise de yine tercihe şayandır); isabetli imar plânları ve ilerisini gören inşaat nizamâtı sayesinde, Parisin, Berlinin ve Viyananın kışla tarzındaki müstekreh kira evlerinin memleketimizde de yer bulmasına mâni olmak, bugün dahi kabıldır. Fakat bu hususta son derece acele etmek lâzımdır. Zira bugün bile İstanbulun bilhassa Beyoğlu ve Galata semtlerinde yedi sekiz katlı kiralık «kışlavârî» ikametgâhlar semaya yükselmekte ve bu vaziyetin önüne geçmeğe matuf umumî ve resmî bir hareket henüz müşahede edilmemektedir. Diğer taraftan eski İstanbulun yangın yerlerinde ve Halicin cenup kısımlarında on binlerce küçük ve münferit evin inşasına kifayet edecek kadar iyi ve düz denilebilecek arazi mevcuttur, bu küçük evlerden mürekkep yeni inşaat sahaları, surların haricinde ve fabrika mmtakalarına yakın olan sahalarda inşa olunabilir. Fakat bu güzel vazifeler için henüz halkta, matbuatta ve sermaye eshabında umumî bir alâka mevcut değildir; ayrıca «orta halli aileler» için örnek evler ve örnek caddeler inşa etmek suretile iyi bir başlamış olmak için de henüz resmî alâka ve teşebbüsten eser yoktur. Bugün için, amele tarafından tesis olunacak yapı kooperatiflerinden bahsetmeğe şahsen cesaret edemiyoruz. Bu hususta amelelerin daha iyi talim ve terbiye edilmelerine ve Türkiyede pratik sahada henüz tecrübe ve tatbik edilmemiş olan istihlâk kooperatiflerine müteallik işlerde yavaş yavaş tenevir edilmelerine ihtiyaç vardır. O halde şimdilik beledî idareler nümune ve örnek mahiyetinde küçük evler inşası suretile işe başlamalıdır. Birkaç büyük snaî işletmede tesis olunacak istihlâk kooperatifleri vasıtasile amelelere kooperatifçilik

terbiyesi vermek mümkündür. Şehirlerimizin, inşa olunacak hane irtifalarının her hangi bir şekilde cadde genişliğini tecavüz etmesine mâni olacak, inşaat nizamnamelerine ihtiyacı vardır. İmar plânları, takriben yirmi beş ilâ elli metre genişliğinde inşa olunacak seyri seferre mahsus ana caddeler yanında, ikametgâhların buldukları sokakların normal bir tip dahilinde ve 9-10 metre genişliğinde açılmasına dikkat etmelidir. Bu nevi imar plânları ve inşaat nizamnameleri sayesinde bundan böyle yeniden kışlavârî ikametgâhlar inşaatının tamamen önü alınmış olur. Şayet müreffeh ve zengin sınıf, şirin ve bahçeli müstakil evler yerine sekiz katlı ve kışlavârî meskenlerde oturmakta ısrar edecek olursa, onların bu garip arzusunu, bu kabil meskenlerin çok geniş bazı ana caddelerde inşasına müsaade etmek suretile is'af etmek kabildir; fakat bu suretle orta halli geniş tabakanın küçük aile yuvalarındaki saadeti ihlâl edilmemelidir !

Halkın umumî talim ve terbiye vaziyeti ve ifa olunacak vazifelerin müstaceliyeti, yeni Türkiyede içtimâî siyasete evveleminde ve her sahada yukarıdan aşağıya yani devlet yardımının vesatatile başlamağı istilzam etmektedir. Bu husus bugün zarurî bir çarei hal olmakla beraber her zaman için ihtiyar olunması lâzım gelen yegâne ve en salim tarik değildir. Zaman ile memleketimizde de aşağıdan yukarıya yani kendi kendine yardım suretile daha müessir bir içtimâî siyasete vasıl olmağı mecburuz. Türk müstahdemleri ve işçileri dahi meslekî birlikler, istihlâk ve yapı kooperatifleri, içtimâî muavenet teşekkülleri ve maarifi umumiye birlikleri (yüksek halk mektepleri) tesis ve teşkil etmek suretile kendi kendilerini teşkilâtlandıracaklardır; amele ve müstahdemin, kendi içlerinden çıkacak ve muhitlerinden yetişecek sevk ve idareci şahsiyetlere kâfi miktarda malik oluncuya kadar, memleketin münevver tabakasına mensup, halk dostu ve ihtisas sahibi müşavir ve yardımcıların bunlara yol gösterecekleri ümit olunur. İçtimâî siyasetin en yüksek ve en son hedefi, hür bir halkın kendi kendini bizzat yetiştirip idare edebilmesidir !

Yeni Türkiyenin, tükenmiyecek kadar çok olan içtimâî meselelerine ve içtimâî siyasete müteallik vazifelerine göz gezdirmiş bulunuyoruz. Bu vazifelerden bir çoğu kolay değildir, fakat ekserisi tedricen ve müteaddit nesillerin yorulmak bilmez mesailerile ancak hallolunabilir. Vatanını seven her Türk bu hususta memnuniyet ve hâhîşle çalışacak ve bu vazifelerin halli, halk ve devletin saadet ve refahı için çok faydeli olacaktır. Prusyanın büyük kralı birinci

Friedrich Wilhelm: «Ben insanları en büyük servet adederim» derdi. Türkiye sağlam seciyeli, halûk ve çalışkan vatandaşlara maliktir. Türklerde yaşama zevki ve yaşama arzusu çok büyüktür: Türk velûddur, Türk halkı fazla çocuğa sahiptir. Yeter ki memleketin bu büyük servetinden istifade hususunda durendiş rehberler ve işten anlar sosyal siyasetçiler eksik olmasın !
